

TOMASZ Z AKWINU

WYBÓR PISM

Przekład i opracowanie

ADAM ROSŁAN

WYDAWNICTWO WAM

KRAKÓW 2009

WPROWADZENIE

Św. Tomasz z Akwinu urodził się w końcu 1224 r. lub na początku 1225 r. w Roccasecca koło Neapolu. Przydomek „z Akwinu” wywodzi się stąd, że jego ojciec Landulf był panem na zamku Aquino. Matka Teodora Theatis była również córką hrabiowską. Tomasz, najmłodszy z dzieci, wychowywał się początkowo, od 1230 r., w opactwie benedyktyńskim na Monte Cassino. Następnie studiował na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Studium Generale w Neapolu w latach 1233-1243. Tam zapoznał się z pismami Arystotelesa, świeżo przyswojonymi w środowisku uczonych zachodniej Europy. W 1244 r. wstąpił do niedawno założonego zakonu dominikanów. Ten jego krok wywołał opór ze strony rodziny, która z Tomaszem wiązała doczesne nadzieje. Krewni podstępnie uprowadzili Tomasza i przetrzymywali go przez kilka miesięcy w areszcie domowym. Wobec nieugiętej postawy Tomasza uwolniono go, tak że w 1245 r. mógł się udać do Paryża, gdzie przez 3 lata studiował prywatnie, odbył nowicjat i złożył śluby zakonne. W lecie 1248 r. św. Albert Wielki, poznawszy się na jego zdolnościach, zabrał go z sobą do Kolonii do nowo zorganizowanego domu studiów. Około 1250 r. Tomasz został wyświęcony na kapłana. Z Kolonii dzięki poparciu św. Alberta oraz dominikańskiego kardynała Hugona generała zakonu Jan Wildershausen wysłał Tomasza w 1252 r. z powrotem do Paryża z poleceniem, by poświęcił się studium Biblii i komentowaniu *Sentencji* Piotra Lombarda.

Tomasz musiał się liczyć z wieloma trudnościami. Był jeszcze stosunkowo młody (miał ok. 27 lat), a na uniwersytecie paryskim w tym czasie przybierały na sile animozje między mistrzami diecezjalnymi pod przywództwem Wilhelma z Saint Amour oraz mistrzami z nowych zakonów, którzy starali się wypromować jak największą liczbę magistrów świętej teologii. Zakony żebracze były tam traktowane jak forpoczta Rzymu, usiłującego zachować kontrolę nad Kościołem w krajach zaalpejskich. Były to zapowiedzi przyszłe-

go gallikanizmu. *Sentencie* Lombarda były poręcznym zbiorem zdań Ojców Kościoła popartych cytatami z Pisma św. na temat poszczególnych artykułów wiary. W XIII w. stały się podstawą wykładów powierzanych bakałarzom, zwanych też sentencjariuszami. Tomasz zachwycał studentów jasnością wykładu i nowością argumentacji. Tymczasem narastała wrogość do zakonów żebrzących, do tego stopnia, że na przełomie 1255 i 1256 r. dominikanie obawiali się wychodzić z domu po kweście. Wilhelm z Saint Amour opublikował zjadliwe dziełko pod apokaliptycznym tytułem *De periculis novissimorum temporum* [*Niebezpieczeństwa czasów ostatecznych*], wymierzone przeciwko zakonom żebraczym. Tomasz odpowiedział na ten atak dziełkiem *Contra impugnantes Dei cultum et religionem* [*Przeciw atakującym kult Boży i zakon*]. Mimo tych trudności Tomasz uwieńczył swe studia w 1256 r., wraz ze św. Bonawenturą, stopniem doktora i 12 sierpnia 1257 r. został oficjalnie zatrudniony jako profesor. Promocję ułatwiło im potępienie w tym czasie traktatu Wilhelma przez papieża Aleksandra IV oraz wygnanie tego wroga zakonów z Królestwa Francji. W tym okresie Tomasz napisał również dwa komentarze do Boecjusza, dziełko *De ente et essentia* [*Byt i istota*], *De principiis naturae* [*Zasady przyrody*] oraz wiele tzw. *Quaestiones*, m.in. *De veritate* [*O prawdzie*]. Na prośbę generała zakonu Rajmunda de Peñafort zaczął też pisać podręcznik dla misjonarzy pracujących wśród muzułmanów, w celu odparcia ich błędów, pod tytułem *Summa contra gentiles* [*Summa przeciw poganom*].

Po koniec 1259 r. Tomasz opuścił Paryż i spędził kilka lat w Italii. Najpierw przebywał w Neapolu, gdzie pracował w dalszym ciągu nad *Summą przeciw poganom*, sprawował funkcje kaznodziei w czasie kapituły generalnej w 1260 r., następnie uczył w Orvieto. Kiedy przybył tam wraz z dworem papież Urban IV, promotor i inicjator studiów filozoficznych, Tomasz zaprzyjaźnił się z nim i był jego doradcą. Z kolei powierzono Tomaszowi zorganizowanie w Rzymie studium dla młodych kleryków dominikańskich przybywających z różnych prowincji. Jako owoc wykładów rzymskich powstały kwestie *De potentia Dei* [*O mocy Bożej*], *De malo* [*O złu*] i *De spiritualibus creaturis* [*O stworzeniach duchowych*]. Kontynuował wykłady w Viterbo, gdzie dokończył *Summę przeciw poganom*. Pisał komentarze do Pisma św. oraz ok. 1265 r. zaczął tworzyć słynną *Summę teologiczną*. Na dworze Urbana IV w Viterbo zetknął się z Wilhelmem von Moerbeke, tłumaczem pism Arystotelesa z greki na łacinę, dzięki czemu miał do dyspozycji teksty Stagiryty, do których mógł później nawiązywać.

W drugiej połowie 1268 r. w Paryżu rozpoczęła się nowa kampania przeciwko zakonowi żebraczym. Zwolennicy Gérarda d'Abbeville (Geraldini) podsycaли nastroje niechęci i wrogości. Innym niebezpieczeństwem był szerzący się nadal awerroizm łaciński, atakujący niektóre dogmaty wiary katolickiej na podstawie tekstów Arystotelesa komentowanych przez Awerroesa. Tomasza wraz z kilkoma towarzyszami wysłano w styczniu 1269 r. do Paryża z odsieczą. Tu rzucił się on od razu w wir pracy. Prowadził wykłady na temat Biblii, uczestniczył w dysputach, komentował Ewangelię św. Jana i Listy św. Pawła, opracowywał dalsze *Quaestiones*, np. *O cnotach*, *O duszy*, pisał komentarze do Arystotelesa i dalsze części *Summary teologicznej*. Opracowywał także *Quaestiones quodlibetales*, tzn. problemy poruszane przygodnie przez słuchaczy. W czasie pobytu Tomasza w Paryżu ciągle trwał spór o kształt życia zakonnego. Szczególnie mocno atakowano ubóstwo zakonne. W związku z tym Tomasz napisał dziełko *De perfectione spiritualis vitae* [*O doskonałości życia duchowego*]. Dowodził w nim, że tylko biskupi i zakonnicy są w stanie doskonałości. Zarzucano także dominikanom, że przyjmują do nowicjatu młodych chłopców. Tomasz napisał w odpowiedzi na ten zarzut dziełko *Contra doctrinam retrahentium a religione* [*Przeciw nauce wstrzymujących od zakonu*]. Píše w nim, że wiek przyjmowania chłopców do zakonu powinien zależeć od stopnia ich rozwoju umysłowego. Przeciętnie chłopcy w wieku lat czternastu są już zdolni do samodzielnego rozstrzygania o swoim losie.

Tomasz włączył się czynnie w spór z profesorami Wydziału Sztuk Wyzwolonych, tzw. awerroistami łacińskimi. Wśród trzynastu tez potępionych przez biskupa Stefana Tempiera w 1270 r. wyraźnie sprzeciwiały się wierze tezy o wspólnym dla wszystkich ludzi rozumie, o wieczności świata, o odrzuceniu opatrności Bożej oraz o wyższości filozofii nad teologią. Tomasz zareagował dziełkiem *De unitate intellectus contra Averroistas Parisienses* [*O jedności intelektu przeciwko awerroistom paryskim*]. Ponadto, aby młodym adeptom filozofii umożliwić dobre rozumienie Arystotelesa z pominięciem komentarzy Awerroesa, sam zabrał się do napisania komentarza do pism Stagiryty. Inną drogą poszli franciszkanie oraz niektórzy współbracia zakonnicy Tomasza, uważający Arystotelesa za filozofa zbyt niebezpiecznego dla wiary. Zwrócili się oni w stronę św. Augustyna. Przeciwnie nim skierował Tomasz dziełko *De aeternitate mundi* [*O wieczności świata*], w którym stwierdza, że wieczności świata ani filozoficznie udowodnić, ani wykluczyć się nie da.

W 1272 r. Tomasz powrócił do Italii, aby we Florencji wziąć udział w kapitule dominikanów. Powierzono mu zorganizowanie prowincjalnego studium. Na jego siedzibę wybrał Neapol. Tam wykładał teologię w konwencie św. Dominika oraz na uniwersytecie. Kończył pisanie *Summy teologicznej* oraz komentarzy do Arystotelesa. 6 grudnia 1273 r. w tajemniczych okolicznościach (porażenie mózgowe?, przeżycie mistyczne?) nagle zaprzestał wszelkiej działalności pisarskiej. Wezwany mimo to na sobór do Lyonu zmarł w czasie drogi 7 marca 1274 r. w opactwie cystersów Fossanova koło Neapolu. 18 lipca 1323 r. został ogłoszony świętym przez papieża Jana XXII, a w 1567 r. papież Pius V nadał mu tytuł doktora Kościoła z przydomkiem *Doctor Angelicus*.

Kilka danych co do publikowanych obecnie przekładów dzieł Tomasza:

De mixtione elementorum [*O zmieszaniu elementów*]. Jest to list pisany w 1270 lub 1271 r. Według Katalogu Bartłomieja z Kapui jego adresatem był Filip z Castrocaeli. Chodziło w nim o wykazanie, że pierwiastki znajdują się w złożeniu wirtualnie, a nie aktualnie oraz że nowa forma złożenia działa poprzez siły, które trwają. Dziełko to zawiera się w wyd. Leonina, III, Appendix, n. XIX-XX.

De occultis operationibus naturae, ad quendam militem ultramontanum [*O ukrytych działaniach natury, do pewnego żołnierza mieszkającego za górami*]. List był napisany w latach 1269-1272. Nie znamy imienia adresata tego listu; był to prawdopodobnie jakiś Włoch. Tomasz omawia w nim aktywności ukryte w ciałach naturalnych, np. magnes przyciągający żelazo, które sprawiają wrażenie, jakby pochodziły z nadnaturalnego źródła. Według Tomasza wszystkie tego rodzaju zjawiska są naturalne i dokonują się czy to na mocy przyczyn zewnętrznych, czy też na mocy sił przekazanych przez ciała niebieskie. Dziełko to znajduje się w wyd. Leonina, t. 43, Wstęp, 163-178.

De spe [*O nadziei*]. W czasie drugiej regensury paryskiej Tomasz dyskutował kwestię o nadziei (4 artykuły). Jest to *Kwestia* czwarta. Te krótkie dysputy są równoległe do drugiej części *Summy* (II^a-II^{ae}, 17-22), nad którą pracował.

Stanisław Ziemiański SJ